

AZ
ORVOSI HETILAP
TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEI.

— KÜLÖNLENYOMAT. —

K adják: Lenhossék Mihály és Székely Ágoston egyet. tanárok.

1917. LXI. ÉVFOLYAM.

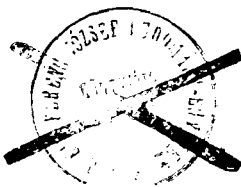
Purjesz Zsigmond

Írta:

Jancsó Miklós dr.

BUDAPEST, 1917.

Pápai Ernő műintézete, VI., Szerecsen-utca 65 (Liszt Ferencz-tér sarok)

Soha még a kolozsvári egyetem egyetlen tanárának koporsóját sem állották körül olyan őszinte gyászszal pályatársai és tanítványai és kísérték akkora részvéttel embertársai örök nyugalomra, mint *Purjesz Zsigmond*-ét.

A nagyrabecsülésnek és szeretetnek ezt az impozáns megnyilatkozását negyven évet messze meghaladó, lelkes tanári és önfeláldozó orvosi működésével érdemelte ki.

Negyven évet meghaladó ideig nevelt orvosokat, megtanítva őket, hogy „ne csak betegségeket tanuljanak ismerni és kezelni, hanem ismerjék és gyógyítsák a beteg, a szenvedő embert egészében; gyógyítsák és kezeljék annak testét és lelkét egyaránt és törekedjenek erre testestől, lelkestől.“ Sohasem mulasztotta el annak hangsúlyozását, hogy „minden ismeretek csak hiányos töredékek maradnak, melyekkel az orvos magasztos hivatásának megfelelni nem tudnak, ha működésük nincs igazi, humánus, felebaráti szeretettől áthatott érzéssel párosulva, a melyre a szenvedő ember, legyen az bármily magas- vagy bármily alacsonyrangú, oly nagy mértékben reászorult.“

„És nevelt tanítványaiból apostolokat, a kik szertemen-tek az országban és gyakorolták cselekedeteit.“

Nemcsak Kolozsvár és Erdély, de az egész ország legtávolabbi vidékeinek betegei ismerték *Purjesz*-nek, az orvosnak nevét és kerestek nála szenvedéseikben enyhülést, betegségeikben gyógyulást. „Tudjuk, mondták, hogy mikor belép a szenvedőnek hajlékába, napsugár költözik oda, a sajtó testrészt fájdalma enyhül kezének érintésére, a mikor a beteg ágya mellől távozik, otthagyja a bizakodásnak, reménykedésnek ajándékát. Együttérző szeretete megnyugvást, vigasztalást ad még akkor is, ha tudományával már nem segíthet.“

Negyven évet meghaladó ideig hirdette szóval és tettel az emberszeretetet, mint az orvosi tudomány és orvoslás művészetének erkölcsi alapját.

Purjesz 1880-ban foglalta el tanári székét a kolozsvári egyetemen, 34 éves korában. Tetterős férfiút, lelkes tanárt, teljesen kiforrott orvost és tudóst kapott benne az egyetem.

Átment már az élet nagy iskoláján, mely a szentesi szegény fiút, ki írni-olvasni tanítással kereste meg kenyerét Budapesten, szép consiliariusi praxisú egyetemi magántanárrá nevelte.

A kolozsvári belgyógyászati klinika akkor, a mikor *Purjesz* Kolozsvárra jött, a Karolina-kórház ódon, félig rom épületeiben volt elhelyezve; nemhogy egyetemi oktatásra nem alkalmas, de egyenesen visszataszító helyiségekben. Egy szoba a kórterem, hova tanítványai éppen még befértek, két szoba 24 ágygyal a klinika, a melynek hátulsó részében nappal is csak gyertyavilág mellett lehetett beteget vizsgálni. Vízvezeték, csatornázás nincs. A tanteremben folyik a tanítás, azután a gyermek-, majd a felnőtt- és végül a fül-, orr- és gégebetegyek ambulanciája. A szoba két ablakánál két asztalkán a laboratoriumi vizsgálatok. E szűk szobában nyüzsgőnek hallgatók és betegek reggel 7-től egész délig és folynak a laboratoriumi vizsgálatok egész estig.

E helyiségekben tanított *Purjesz* 18 éven át kora reggel, többnyire lámpafénynél kezdve az előadásait, és tanított olyan lelkesen és olyan eloquentiával, hogy nem volt egy hallgatója sem, a ki jószántából csak egy előadását is elmulasztotta volna. Előadásaiban nem betegségeket állított hallgatói szemei elé, hanem minden egyes beteget művészileg alakított individuummá, csak úgy, mint a festő egyes modelljeit. Hallgatóit nemcsak arra tanította meg, hogy helyüket a betegágy mellett megállják, logikusan tudjanak gondolkodni és helyesen cselekedni; de megtanította őket életbölcseletre is, a melylyel majd künn az életben nehéz pályájukon betegek szeretetét, embertársaik becsülését fogják maguk számára megszerezhetni.

És ez a külsőleg elriasztó megjelenésű klinika belsejében barátságos otthona lett tanítványoknak úgy, mint betegeknek. A tanítvány érezte, hogy szeretettel foglalkoznak vele, segítségére vannak, biztatják, hogy minél többet tanulhasson. A beteg, mihelyt e klinikába belépett, eltűnni látta a társadalmi állás, a vallásfelekezet, a nemzetiség szerint szétválasztó korlátokat és csak a beteg ember szenvedéseit enyhítő, annak gyógyulását előmozdító rendszabályokat érezte maga körül. Tudta az a csizmadia-inas, a ki részeges szüleitől csak szidást, szigorú gazdájától csak verést kapott egész életében, hogy e klinikán a tanár úrtól minden visitnél kijár neki egy barátságos mosoly, egy arczczirogatás és — egy piczula. Érezte a szerencsétlen koldus, a kinek senkije sincsen, a ki vele törődjék és a ki iránt a jótékony társadalom is csak pár krajczár dobásáig mutat érdeklődést, hogy itt e klinikán panaszát meghallgatják, testét megvizsgálják, száz-

szor is meghányják-vetik, hogy miként segíthetnének rajta — rajta! a kívül még az anyja sem törődött soha.

Purjesz eleinte nagyon nehezen tudta megszokni Kolozsvárt, pedig már eljövetelekor néhány testi-lelki jóbarátja volt az orvoskari tanárok között. Ennek oka részint az volt, hogy klinikájának ilyen szűkös és mostoha viszonyai voltak, részint az, hogy orvosi praxisa nagyon nehezen indult meg. Csaknem hihetetlen, hogy az idejövetelét követő évben egyetlen beteg fel nem keresté, egyetlen beteghez el nem hívták!

Budapesten megkezdett laboratoriumi munkásságát itt tovább nem folytathatván, mert klinikáján laboratoriumi helyiség nem volt és tétlenül tölteni el idejét nem tudván, úgyszólván időtöltésből fog neki legnagyobb művének „A belgyógyászat tankönyvé“-nek megírásához. E munkája 10 év alatt 3 kiadást ért meg s utolsó kiadását a Balassa-díj odaítélésével tüntették ki.

Nagy tudású klinikusnak hatalmas logikával megírt műve e könyv, a melynek egyes fejezetei mondhatni művészi tökélyvel vannak megírva. Hogy tanítványai mekkora élvezettel forgatták e könyvét, legjobban az mutatta, hogy *Purjesz*-t nem egy tanítványa formaliter zavarba hozta azzal, hogy könyvéből szóról-szóra idézett consiliumok alkalmával.

A mint azonban tanítványai szerteszéledtek az országban és *Purjesz* iránti szeretetüket, tanításait, tudásának és bölcs óvatosságának hírért mindenüvé magukkal vitték, csakhamar orvosi gyakorlata gyorsan fellendült. Nemesak Erdélyből, de messze Magyarországból is számosan keresték fel, hívták magukhoz a betegek és csakhamar klinikája Erdélynek, kis orvosi várakozó szobája az egész ország betegeinek lett gyülekező helye.

Csakhamar annyira megismerték bölcs belátását, új-újra kiterjedő figyelmét és gondosságát, hogy nemcsak orvosi dolgokban, de az életnek minden nagyobb jelentőségű kérdésében hozzá fordultak tanácsért betegei épp úgy, mint a társadalom. És valóban: nem láttam még embert, a kiből annyira egyensúlyban lett volna tudás és kétely, cselekvési vágy és nyugalomszeretet, buzdítás és mérséklés — szóval olyan nagysága az emberi bölcsességnek! Ezt tudva, választották meg számos kulturintézmény elnökéül, ezért küldötte ki 1893-ban a ministerium a cholera elleni védekezés ministeri biztosául Kolozsvár városába.

Érdekes rajzai kornak és embereknek élményei, a melyeket cholera-biztosítási minőségében átélt Kolozsvárt. Polgármesterrel kellett intézkedéseket megértetnie, a ki a városi főorvos erélyes fellépése ellenére a város szemetjét a víz-

vezetéki kutak körül rakatta le, a mit aztán a tavaszi vízár a vízvezetéki kutakba bemosott. Collegákkal kellett együtt működni, a kik közül a legkimagaslóbb a cholera ellen úgy akart védekezni, hogy öntöző-szekerekkel az utcákat naponta carbol-oldattal megöntözteti. Főkapitánynyal kellett parancsokat végrehajtatnia, a kinél a ministeriumnak többször kellett megsürgetnie anynyit is, hogy egy mézárszéket kimeszeltessen.

Purjesz járvány-kórházat állíttatott fel és akkori intézkedéseinek köszöni városunk a szemétkihordás rendszeresítését, a vízvezetékét és csatornázását.

Ministeri biztosi minőségben végzett szolgálatai elismerésül Ófelsége a III. osztályú vaskoronarenddel tüntette ki.

De a beteggyógyítás, a közszereplés kedvéért a tudományt sem hanyagolta el.

Sokan talán elfeledkeztek róla, hogy a kóros folyadékfelhalmozódások cytodiagnosisa *Purjesz* nevéhez fűződik. Épp úgy az alkaloida-mérgezések gyógykezelése pharmaco-dinamikus ellenszerek alkalmazásával.

A nyolczvanas évek korszakalkotó felfedezései az orvosi tudományokban a *Purjesz* tudományos munkálkodásában is új korszakot indítanak meg. Hogy mennyiben vette ki ezen korszakalkotó küzdelmekből a részét *Purjesz*, azt Kolozsvárt mondott búcsúbeszédének szavai világítják meg: „Jól tudom én, hogy a tudományos bűvárkodás és az orvosképzés kettős hivatásától, mely az egyetemi tanárra háramlik, az előbbit, a bűvárkodást csak nagyon fogyatékosan teljesítettem. A reám bízott intézet szűkös és mostoha viszonyait, művelődésem irányát, óvatos, talán félénk, nagyon is körültekintő gondolkodásomat, inkább a kritikára hajló temperamentumomat hozhatnám fel mentő körülményül.“

Tudományos önbírálat szól ezekből a szavakból, mert mindeme küzdelmekben bőségesen kiveszi a részét *Purjesz*, ha nem is mint építő, de mint segítőtárs a helyes út megtalálásában. Félreértették sokan *Purjesz*-nek átható kritikáját, sőt félreismerték gondolkozását is. Semmiesetre sem volt ő haladni nem tudó, haladni nem is akaró; sohasem szólott kritikájából ki mások munkájának a lekicsinyelése és nyoma sem volt benne a konok fej meggyőzhetlenségéből.

Minden új dolgot elfogadott, mihelyt meggyőződött róla, hogy igaz.

Nem ismertem embert, a ki a tudomány haladásának őszintébben kereste volna útait s az út megtalálásának jobban örvendett volna, mint ő. Nem ismertem tudóst, a ki jobban irigyelt volna mindenkit, a ki kétkedés nélkül, testestől, lelkestől tudott dolgozni. Olyat éppen nem ismertem, aki

őszintébb tisztelettel adózott volna az elért eredményeknek — ha azok igazi eredmények voltak! A *Purjesz* kritikájának egészen más volt az alapja. Az, hogy átható tekintete a legkisebb életjelenségnek megtalálta a nagy összességhez való vonatkozását, azonnal észrevette a perspectivát, a melyet a legkisebb dolog is nyújthat. „A természetben nincsen kicsiny és nincsen nagy — szokta mondani —, mert lehet a ma kicsiny sokkal nagyobb horderővel bíró holnap, mint ma volt a nagy.“ Ezért habozott néha sokáig, míg a döntő szót kimondotta, hiszen tudta, hogy az ő szavára százak mozdulnak meg s fel tudta fogni kimondott szavának nagy horderejét!

A gümőkór bacillusának kórtani jelentőségét felfedezések rögtön elismeri, a mikor azt *Koch* kétségbevonhatlan kísérletekkel bizonyította be. A *Gruber-Vidal*-féle seroreációt azért üdvözli felfedezésekor nagy örömmel, mert belátja, hogy ennek segítségével igen sok kórokozó bacteriumfajnak lesz majd aetiologiai jelentősége eldönthető. A szunyog-malaria-theoria fölött azonnal nem kételkedik, pedig már látja, hogy egész légiója lesz majd a betegségeknek, a melyekre nézve majd be fog bizonyosodni, hogy azokat is izeltlábúak terjesztik és előre látja e felfedezésnek roppant hygieniai jelentőségét, — mert a theoria megalapozása kétségbevonhatlan volt.

Am egészen másként állott szemei előtt a serumtheràpia kérdése. *Purjesz* tanúja volt annak az egész világot megmozgató lelkesedésnek, a melyet a *Koch* felfedezése: a tuberculin okozott. És mi lett a vége csakhamar ennek a végtelen lelkesedésnek? Csalódás! A *Purjesz* klinikája első volt azok között, a melyek reájöttek, hogy a tuberculin olyan módon való alkalmazása, mint azt *Koch* először ajánlotta, veszedelmes. Milyen borzasztó volt a csalódás! Mennyi remény, hány százezrek görcsösen kapaszkodó bizodalma foszlott szét a lesújtó véleményekkel! Nem volt senki, a ki jobban átlátta, jobban átérezte volna ezt, mint éppen *Purjesz*. És ezért szállott síkra a serumtheràpia derengő hajnalán, hogy míg ezen hasonló nagyjelentőségű, még nagyobb perspectivát nyújtó felfedezései *Behring*-nek — a diphtheria és tetanus serumtherapiája — állatkísérletekkel kellően megalapozva, klinikai észleletekkel minden kétséget kizárólag kipróbálva nincsen, ne bocsáttassék világgá. Az orvosi rend becsületét féltette az orvosi tudományba vetett bizalom megrendülésétől tartott, ha újabb csalódás ér.

Am a mikor a tuberculintheràpia keresztül menvén a szigorú, elfogulatlan bírálat tisztító tűzén, új alakjában kezdett újra alkalmaztatni, klinikáját nem zárja el előle; külö-

nösen, a mikor megtudta, hogy előbbi állásfoglalásában megtévesztésnek esett áldozatául.

Epp úgy a serotherapiának is tág teret nyitott klinikáján, mihelyt a maga által látott eredmények alapján győződött meg annak sikerdússágáról.

A 90-es évek beköszöntése változást hoz létre *Purjesz* klinikáján. Vágya, hogy a budapesti egyetem tanszékére kerülhessen fel, nem teljesül. Mindjárt ezután történik az Orvosok és Természetvizsgálók Váradon tartott vándorgyűlésén, hogy *Korányi Frigyes*-nek akadémiai székfoglalóját, a typhus és malaria vegyes fertőzésének kérdéséről bírálat tárgyává teszi. E bírálata éles hírlapi polemikára vezetett. Ma is bámulattal vegyes sajnálattal lehet olvasni e két hatalmas eszű, gyönyörű tollú tudós vitáját, mint szemléljük két kitűnő vívó viaskodását, a kik éles kardjukkal megsebezni tudják egymást, de legyőzni nem. Ám e bajvívók nem nyújtanak egymásnak kezét a hírlapi viaskodás után.

Tudni vélem, hogy ez a vita volt az oka annak, hogy a „Belgyógyászat Kézikönyvé“-ben, a melyben minden nevesebb magyar belgyógyász írt szakcikkéket, a *Purjesz* nevét hiában keressük.

Az ebben a vitában elhangzottak bírták főképpen *Purjesz* t arra, hogy megpróbálja a lehetetlent és régi Karolina-kórházban laboratóriumot létesítsen. Két odut, mert szobáknak nem voltak nevezhetők, rendezünk be laboratóriumnak. Ám e kicsiny dolgozván élénk munka indul meg s mind sűrűbben jelennek meg tanítványaitól dolgozatok; tanújelei annak, hogy a laboratórium mind erősebb támasza lesz a klinikai tanításoknak.

Az 1898. év nagy átalakulást hozott létre *Purjesz* tanári működésében: felépült az új klinikai telepen belgyógyászati klinikája, majd fertőző betegosztálya és nemsokára a tüdőbeteg-osztály is. Most kényelmes tanteremben, czélszerű kórtermekben folyik tovább a tanítás és a tanulás. A jól berendezett, tágas dolgozván is hova-tovább serényebb munka indul meg, mely nemsokára egy belgyógyászati laboratórium kerekeit majdnem túllépi.

Mindig a megelégedésnek vidám mosolya ült ki *Purjesz* arcára, a mikor elvégezve a tanítást és visitet, a dolgozdába bejött s ott az élénk munkálkodást látta.

Nem egyszer maga is hozzálátott a dolgozáshoz és bizonyos resignatióval vette, a mikor figyelmeztettem, hogy maradjon ő meg csak a hajó kormányosának, a ki a hajó futását egy szavával erre vagy arra irányítja; de ne üljön le az evező-padra, mert akkor az irányt nem fogja olyan tisztán

látni, pedig erre van a legnagyobb szüksége a hajónak. Erre abbahagyta megkezdett munkáját, de tanítványai munkálkodását nagy érdeklődéssel kísérte és munkáikban buzdító tanácsokkal egyfelől, bölcs mérsékléssel másfelől elősegítette. Körültekintő, mindig nagy magaslatról néző figyelmével épp úgy tanított arra, hogy a természet nagy igazságait meglássa tanítványa, mint a hogyan megtanította arra is, hogy az állam vagyonával gazdaságosan bánjon, mert azért a kis eszközért, a melyet dolgozásánál szükségesnek mond, valakinek talán az utolsó párnáját kell odaadnia.

Klinikájának laboratoriuma feltétlenül nagyobb szabású és jelentőségű eredményeket produkált volna, ha *Purjesz* feltétlenül meg nem követelte volna azt, hogy minden klinikai alkalmazottja elsősorban betegosztályt lásson el s főként a betegágy mellett maradjon meg.

1901-ben udvari tanácsosi címet kap. És korának ez az egyik legkiválóbb tanára és tudósa örökké elégedetlen volt tanári működésével és tudományának művelésével! Ez a nagyhirű, mindenki által nagyrabecsült és szeretett orvos mindig elégedetlen volt orvosi működésével!

Minden nagyobb klinikai vizit, de különösen minden vizsga, rossz napokat szerzett neki és valósággal gyötrődött, hogy nem jól tanít. Ezért minden félévben változtatott előadási, tanítási módján és a klinikai oktatás mikéntjén — és még nagyobb lelkiismeretességgel és kitartással tanított.

Pedig tanítványai és a szünidei orvosi cursuson az ország minden részéből ide gyűlő, sokszor már deresfejú collegák, a kiknek már sok nagyhirű tanárt volt alkalmuk hallgatni, egyhangúlag elismerték *Purjesz*-ről, hogy tanítási módszere őt a legkiválóbb klinikusokkal emeli egyenlő rangra.

Elégedetlen volt nagyon a belgyógyászat haladásával, különösen a gyógyítás terén. Míg mindig a legnagyobb elismeréssel látta a sebészet bámulatos haladását ez évtizedekben, valóban irigyelte ennek vívmányait. Fájt neki, hogy lassanként mind több és több a betegség, a melyben a kórismét megcsinálja a belgyógyász és a beteget meggyógyítja a sebész. Leste, várta, hogy mikor jön el a belbetegségek terén is a várva-várt Messiás.

Nem volt megelégedve klinikái elhelyezésével, megépítésével. Önmagának tett örökös szemrehányást, hogy kellő időben nem mondott és tett ellene, hogy azok máshelyt és másként építtessenek fel.

Folyton önvádai voltak, hogy elzárja más, érdemeiből elől az utat. Félt, hogy túléli magát, hogy nem fogja

kellő időben észrevenni azt, hogy már nem fáklavivője, csak szemlélője a belgyógyászat haladásának és nem idejében hagyja oda tanszékét,

Mély megilletődéssel fogadta tanítványainak vaskos emlékkönyvbe foglalt munkáit tanárságának negyedszázados évfordulója alkalmából, a melyet a Magyar Orvosi Könykiadó-társulat adott ki. De már ekkor „kérve kellett kérjük, hogy maradjon élesen látó szemével és nemesen érző lelkével továbbá is tapasztalatokban gazdag vezetőnk“.

Mégis lemondott állásáról és nyugalomba vonult 1911 nyarán. Hiába igyekeztek tanártársai és beteget elhatározásáról lebeszélni, hiába jutott tudomására, hogy fia átlépett az orvosi pályára. Pedig nagyon szerette volna a fiát ő tanítani.

Lemondott, de mikor klinikáját átadta, ez roppant deprimáló hatással volt reá, a szakadatlan munkához szokott ember nem tudott kibékülni azzal, hogy nyugalomra legyen kárhóztatva. A még csak homályos szándék gyorsan tetté érlelődött benne, nem tudták még kis unokái ölelő karjai sem visszatartani s már ősszel felköltözött Budapestre — nem nyugodni! hiszen a kik őt jól ismerték, azok tudták, hogy ő neki munka nélkül, betegek gyógyítása nélkül élni nem lehet.

„Volt tanítványai és beteget“ emlékszobrot állítottak fel neki klinikája kertjében. „Ezt az emléket a szeretet és a vágyódás állította. Beteget azt akarták, hogy lássák szemekkel, hogy távozása után is az ő szelleme uralkodik ezen a helyen. Azt akarta utódja, azt akarták tanítványai, hogy mikor hozzákezdenek az ő munkájának folytatásához, reá vetnessék pillantásaikat, erőt, buzdítást kérve.“

És most Budapesten, a hova mindig vágyott, pár boldog évet töltött el. Megszűntek örökös gondjai klinikájával, töprengése tanári működése felett s igen jól esett neki, hogy nem lettek hozzá hűtlenek a beteget sem, sőt rövid idő alatt igen sokan folyamodtak hozzá. A kartársak pedig, a kik rég ismerték, de a kik most ismerkedtek meg vele, épp úgy elhalmozták szeretetüknek, nagybecsülésüknek számos jelével. Igazán szívében érzett örömmel mondotta el nekem, a mikor *Tauffer* tanár felkérte őt 1913-ban a *Balassa*-előadás megtartására. Ez volt utolsó nyilvános szereplése, ez volt utolsó munkája. A kik őt ismertük és ez előadását hallottuk, megéreztek rajta, hogy ezt utolsó művéül szánta. Egy nagyszerű akkord, a melyben még egyszer felhangzik a keresetlen egyszerűségében gyönyörű logika, az orvosi tudomány mély bölcseséggel való felfogása — és azután csend.

A legutolsó években mindinkább elhatalmasodó arterio-

sclerosisa sok alkalmatlanságot, sok gondot inkább, mint szenvedést mért reá. Előbb claudicatio intermittense, majd stenocardiája akadályozza nagyobb tevékenységében. De lakásán a legutolsó napokig fogadott betegeket. Utolsó délutánján még sok beteg kereste fel. Szokott időben lefeküdt, éjjel rosszul lett: stenocardiás rohama lépett fel s hajnalban meghalt. Utolsó gondja is az volt, hogy orvosa, régi, kedves tanítványa, ne virrasszon soká mellette, mert reggel fáradt lesz. Tíz perczel halála előtt még tiszta öntudattal beszélte meg az alkalmazandó gyógykezelést és karosszékeben ülve csendesen elaludt örökre — a nagy elme alkotni, a nagy szív dobogni megszűnt!

Teste Kolozsvárt pihen, mely város társadalma őt akkora tisztelettel és olyan nagy szeretettel vette körül; emlékszobra klinikájának kertjében int buzdítást a tanítványoknak, vigasztalást a betegeknek; magasztos lelke hova szállott? — „ignoramus et ignorabimus.“

